

УДК 378.67.03

ЦІННІСНІ ПРІОРИТЕТИ У ЗМІСТІ ЗАГАЛЬНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Ірина Мужикова

*Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
вул. Остроградського, 2, 36000 Полтава, Україна*

Акцентовано на відмінностях у визначенні мети і завдань спеціальної та загальної мистецької освіти; розглянуто змістові характеристики загальної мистецької освіти. Визнано ціннісним естетичний досвід, сфокусований у мистецьких творах, і дитячу образотворчу діяльність, спрямовану на його засвоєння.

Ключові слова: загальна мистецька освіта, ціннісне ставлення, дитяча образотворча діяльність, особистісний розвиток.

Мистецька освіта, за визначенням О. Рудницької, – це освітня галузь, що спрямована на розвиток у людини спеціальних здібностей і смаку, естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій, здатності до спілкування з художніми цінностями у процесі активної творчої діяльності й удосконалення власної почуттєвої культури [4].

У вітчизняній мистецькій освіті виокремлюють дві головні форми: спеціальну і загальнокультурну. Спеціальну, яка передбачає підготовку професійних художників, музикантів, хореографів, забезпечують відповідні заклади освіти і культури – музичні та художні школи, хореографічні студії (початкова ланка професійної підготовки майбутніх митців), спеціальні заклади вищої освіти і заклади післядипломної освіти керівних кадрів культури і мистецтва. Загальну мистецьку освіту повинні забезпечувати всі без винятку навчальні заклади, незалежно від їхнього профілю та рівня акредитації.

Складовими багатоаспектного змісту освіти, на думку О. Рудницької, є пізнавальний, практичний та емоційний досвід суб'єкта, якого набувають і у процесі навчання, і у процесі виховання [4].

Зміст освіти, за концепцією І. Я. Лернера, ґрунтується на аналізі загальнолюдської культури в аспекті її соціального досвіду і визначається як педагогічно адаптована система знань, способів діяльності, досвіду творчої діяльності й емоційно-ціннісного ставлення – система, засвоєння якої забезпечує формування особистості, котра підготовлена до збереження і розвитку культури, до активної участі у житті суспільства [5].

Знання зумовлюють орієнтацію особистості в оточуючій її дійсності, у системі цінностей. Чим більший їх обсяг і систематичність, тим ширший кругозір особистості, тим більше коло об'єктів може увійти до системи її особистісних цінностей. Способи діяльності, що засвоєні індивідом і стали його навичками та вміннями, зумовлюють його готовність до реальної участі у збереженні та відтворенні культури. Досвід творчої діяльності, залежно від глибини його засвоєння, забезпечує оволодіння індивідом засобами перетворення дійсності на якісно новому рівні. Досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу та місця в ньому, до своєї діяльності стимулює соціальну активність, сприяє активному засвоєнню інших елементів змісту.

Важливим є не лише визначення змістових орієнтирів мистецької освіти, але й з'ясування специфіки її загальнокультурної функції.

Серед завдань, що постають перед естетичним вихованням у системі загальної освіти, Л. С. Виготський зосереджує увагу на вихованні дитячої творчості, професійному навчанні дітей тим чи іншим технічним навичкам мистецтва та виховання у них естетичного судження, тобто вмінні сприймати і переживати твори мистецтва [2].

Сучасна освітня політика сприяє оновленню змісту та методів навчання й виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах і пов'язує їх із наскрізною естетизацією навчально-виховного процесу та соціально-педагогічного середовища.

Згідно з останніми досягненнями української педагогічної науки у галузі викладання мистецьких дисциплін у навчальних закладах різного типу (Г. Падалка, С. Коновець, Л. Масол, О. Отич, М. Резніченко, О. Рудницька, О. Шевнюк) уточнено і конкретизовано мету їх вивчення у загальноосвітній школі, завдання та змістове наповнення навчальних завдань з образотворчого мистецтва. Їх сформульовано у Концепції естетичного виховання учнів у загальноосвітніх закладах, Державних стандартах початкової та середньої освіти, програмах з образотворчого мистецтва.

Зміст мистецьких дисциплін визначають три групи завдань: морально-естетичні (передбачають опанування учнями змісту, закладеного у мистецьких творах), художньо-творчі (покликані формувати образне мислення) та виражально-практичні (спрямовані на освоєння специфічної мови мистецтва) [3].

Навчальну та художньо-творчу діяльність учнів спрямовують на формування у них основ художніх уявлень завдяки єдності сприйняття і художньої діяльності, яка втілюється у новому змістовому наповненні (колір, лінія, форма, об'єм, простір, композиція).

Сутністю шкільного курсу образотворчого мистецтва є засвоєння учнями певного змісту – досвіду попередніх поколінь, того головного, що наявне в художній культурі, вираженого у певній формі – академічній

художній грамоті. Ставлення до життя є тією головною “інформацією”, яку повинна засвоїти дитина та передати вчитель у процесі художньо-творчої діяльності засобами мови мистецтва.

Формування в учнів особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва та дійсності є головною функцією навчальної дисципліни “Образотворче мистецтво”. Згідно з її дидактичною моделлю супровідна функція, що покликана забезпечити реалізацію головної, полягає у формуванні відповідних (образотворчих) знань, умінь та навичок, а також створенні можливостей для творчого виявлення учнів. Головні компоненти супровідної функції – знання, способи і досвід творчої діяльності.

Особистісні цінності, як зазначає І. Бех, є усвідомленими узагальненими самовартісними смисловими утвореннями, що формуються у процесі освоєння конкретними індивідами суспільних цінностей. Формування особистісної цінності є складним процесом, який охоплює виділення для дитини певної сторони дійсності, поєднання її з емоційним переживанням і безпосереднім отриманням задоволення, залучення в цей зв'язок образу “Я”, який спричиняє особистісний смисл виділеного фрагмента матеріальної і соціальної дійсності [1].

Соціальним цінностям, які пов'язані з творчою діяльністю, з критеріями прекрасного та досконалого, людина надає естетичного значення. Вони притаманні передусім мистецтву, в якому в особливій формі сфокусовані духовні цінності суспільства. У процесі їх емоційного осягнення, перетворення у неповторний внутрішній світ у суб'єкта виникає певне ставлення. Власне ставлення особистості виникає у процесі накладання її емоцій на предмет, який вона усвідомлює, пізнає. Ставлення передбачає, насамперед, наявність в особистості системи поглядів, розвиненість типових форм емоційного реагування на певні соціальні цінності, вихованість індивідуальних способів працювати, спілкуватися, поводитися. Завдяки категорії “ставлення” розкривається становлення смислового зв'язку єдності людини і світу.

Особливим типом ціннісного ставлення є естетичне ставлення, в якому фіксується цінність об'єктивного світу і діяльності людини за принципами міри досягнутої досконалості й гармонії відповідно до прийнятих у певному суспільстві критеріїв. Естетичне ставлення до мистецтва виявляє себе у спогляданні “іншої”, мистецтвом створеної реальності у безпосередньому сприйманні художньої форми предметів чи явищ [6]. Як універсальна оцінна реакція, естетичне ставлення виражається діями особистості, її почуттями і судженнями і виявляється у вигляді смаків, оцінок, ідеалів.

Формування художньо-естетичного ставлення, стверджує О. Шевнюк, полягає у поєднанні набуття ціннісних орієнтацій у сфері мистецтва (ідеалів, смаків, позицій) та оволодінні способами та навичками сприймання і

створення художніх об'єктів [6]. Це положення дає змогу основу розвитку особистіно-ціннісного ставлення дитини до мистецтва вбачати у формулі “через кваліфіковане спілкування з мистецтвом до розвитку духовно повноцінної особистості” [4].

Отже, першим і важливим моментом на шляху до визначення ціннісних пріоритетів загальної мистецької освіти є з'ясування специфіки її мети і завдань, які спрямовані на формування у дитини здатності бачити прекрасне у житті й мистецтві, реагувати на нього, будувати своє життя за законами краси.

На нашу думку, особливої уваги заслуговує також проблема дитячої образотворчості, яку детально розглядають А. Бакушинський, М. Бехтерев, С. Левін, В. Мухіна, В. Роменець, Н. Фоміна. Зазначимо, що специфічною рисою дитячого малювання є притаманні йому зміни, пов'язані з віковими особливостями дитини. Виокремлюють кілька етапів малювання. Перші “малюнки” з'являються в результаті вияву пошукової активності дитини, вони є випадково залишеними конфігураціями різноманітного характеру, одержаними в процесі елементарних дій з предметами або шляхом наслідування дій дорослих. Об'єктивно образотворчого моменту в цьому ще немає. Згодом виявлена дитиною можливість отримання різноманітних штрихів і плям та заповнення ними простору аркуша веде до цілеспрямованого повторення випадково одержаних конфігурацій або зразка, показаного дорослим, налагодження зв'язку між елементами зображення та їхнім значенням. Дифузний характер зображальних побудов співвідноситься з уявленнями дитини про зображувані предмети і коригується у разі такого співвідношення. Власне на цьому етапі відбувається перехід малювання в зображальну діяльність. Надалі дитина в своїх малюнках відтворюватиме оточуючий її світ, поступово засвоюватиме та вдосконалюватиме власне зображальні форми.

У подальшому в зображеннях з'являються стійкі образи-конфігурації, що мандрують з одного аркуша на інший. Предмети на малюнках розташовуються не накладеними один на один, а розгорнуто, у плані, щоб їх можна було без перешкод розглядати. Дитина прагне відтворити свої знання про зображуваний предмет, її переповнює потреба виразити у малюнку всю повноту знань та вмінь. У час навчання у початковій школі образотворча діяльність стає провідним видом художньої діяльності дитини. Від 6 до 9–10 років учні малюють багато і залюбки. Малювання задовольняє їхні пізнавальні та естетичні потреби, допомагає виразити ставлення до предметів, людей та подій.

На межі десятилітнього віку малюнки набувають рис інтелектуалізованого копіювання, їхні автори прагнуть досягти правильності зображення. Коли в малюнках з'явиться відносна правильність,

пропорційність, достатня міра деталізації, а в цілому – реалістична копія, малюнок втрапить свої типово дитячі риси. Зрештою, реалістична копія об'єктів дійсності є завершенням дитячого малюнка.

Вважають, що в малюнках відображаються знання та уявлення дитини про речі, людей, явища життя, а також виражаються в формі символів і підсвідомих імпульсів дитячі відчуття. Водночас можна стверджувати, що зображення зумовлюються візуальними враженнями юних авторів. Однак, безумовно, важливим є факт засвоєння дитиною одного із видів знакової діяльності, усвідомлення нею зв'язку між об'єктом та його образом, в якому виражені особливості зорового сприйняття й уявлення дитини, її розвитку, мислення і ставлення до дійсності.

Роль образотворчої діяльності у розвитку особистості дитини важко переоцінити. Їй притаманні такі функції: зображальна (заміна об'єкта його образом), виражальна (вираження ставлення до об'єктів, явищ та подій, які важко передати мовними засобами), пізнавальна (спостереження за об'єктом зображення), розвивальна (аналіз та з'ясування характеристик зображуваного та порівняння його із зображенням), емпатійна (співпереживання героям та виявлення власних почуттів), ігрова (прагнення до перевтілення), естетична (вміння бачити і відчувати прекрасне), здійснюють комплексний інтегрований вплив на розвиток розумових і творчих здібностей юної особистості, її емоційно-почуттєвої сфери, засвоєння нею різноманітних елементів соціального досвіду та людської культури.

Уроки образотворчого мистецтва у загальноосвітній школі сприяють особистісному розвитку дитини, засвоєнню нею естетично-ціннісного досвіду людства. Адже саме в процесі художньої діяльності відбувається збагачення особистісного досвіду через естетичні переживання; засвоєння специфічної образної художньої мови як основи спілкування у мистецтві; усвідомлення власної самоцінності та визнання цінною особистості іншої людини.

Повноцінна образотворча діяльність учнів можлива лише під кваліфікованим керівництвом педагога, сферою компетенції якого повинні бути не лише певний предметний зміст і методичний апарат, що забезпечує засвоєння цього змісту учнями, а й обізнаність із віковими та індивідуальними особливостями дитячого малювання, усвідомлення його естетичної цінності.

Отже, дитяча образотворчість є тим ціннісним утворенням, засобами якого здійснюється формування особистісного досвіду учнів загальноосвітніх закладів у сфері мистецтва, що потребує відповідної професійної підготовки працівників дошкільних закладів освіти, вчителів початкової школи, вчителів образотворчого мистецтва та повинна знайти відгук у батьків і широких колах громадськості.

1. *Бех І. Д.* Особистісно-зорієнтоване виховання. К., 1998.
2. *Виготський Л. С.* Педагогическая психология / Под ред. В.В.Давыдова. М., 1991.
3. *Неменский Б. Н.* Мудрость красоты. М., 1987.
4. *Рудницька О. П.* Педагогіка: Загальна та мистецька. К., 2002.
5. Теоретические основы содержания общего среднего образования / Под ред. В. В. Краевского, И. Я. Лернера. М., 1983.
6. *Шевнюк О. Л.* Формування художньо-естетичного досвіду майбутніх вчителів: Дис. ... канд. пед. наук. К., 1995.

VALUE PRIORITIES IN GENERAL ART EDUCATION

Iryna Muzhykova

*V. G. Korolenko State Pedagogical University of Poltava
Ostrograds'ky Str., 22, UA-36000 Poltava, Ukraine*

Article lays accents on the distinctions in defining the purpose and tasks of special and general art education, and considers the content of general art education. It determines the value of art works aesthetic experience and children's art activity.

Key words: general art education, aesthetic attitude, children art activity, personal development.

Стаття надійшла до редколегії 30.09.2005
Прийнята до друку 04.05.2006